

FIGYELŐ

A 150 éves *Keresztény Magvető*. 2011. március 26-án Kolozsvárott ünnepségen emlékeztek meg a *Keresztény Magvető* 1861-ben történt megalapításáról és a folyóiratért folytatott sokszor tragikus küzdelemről. A konferenciát Bálint Benczédi Ferenc, az Erdélyi Unitárius Egyház püspöke nyitotta meg és köszöntötte a vendégeket. Kovács Sándor teológiai tanár, a *Keresztény Magvető* jelenlegi főszerkesztője, majd Balázs Mihály (SZTE) elnökletével négy előadás hangzott el: Gaal György röviden összefoglalta a folyóirat történetét, Györfly Gábor (BBTE) az erdélyi sajtó 19. századi történetét tekintette át, Cseke Péter (BBTE) az 1930-as években működő Erdélyi Fiatalok csoportjáról szólt, majd Máthé Dénes (BBTE) a *Keresztény Magvető* 1971–1989 közötti időszakát vizsgálta, s a „sorok között olvasva” mutatta be a szerkesztőknek és szerzőknek az állami cenzúra ellen folytatott küzdelmét.

Erre az alkalomra jelent meg a „Keresztény Magvető Füzetei”-nek 47. darabjaként Gaal György *A „szép, jó és igaz” magvetője. Százötven év az egyház és művelődés szolgálatában* című kötete is. „Ma Erdély legrégebbi folyóiratát tisztelhetjük a *Keresztény Magvetőben*” – összegzi tanulmányának végén a legfontosabbat. Az 1861-ben alapított folyóirat 2011-ben a 117. évfolyamot jelzi címlapján. A százötven évre visszatekintő múlt és a hiányzó évfolyamok mutatják azt a küzdelmet, amelyet egy kis közösség folytatott szellemi önazonosságának felmutatásáért és fenntartásáért.

Gaal György tanulmányának segítségével végigkövethető a *Keresztény Magvető* története. A „Felekezeti évkönyv születik” című fejezetben az indulás időszakát (1861) mutatja be a szerző. A forradalom és szabadságharc után az októberi pátens és a februári diploma jelezték az önkényuralom enyhülését. Ez Erdélyben is lehetőséget teremtett a szellemi élet kibontakozására. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakulása (1859) után az unitárius egyház is „egyházirodalmi vállalat” elindítását vette tervbe. A terv megfogalmazója az a Nagy Lajos, az unitárius kollégium tanára volt, aki később a kolozsvári Mátyás-szobor megálmodásában, szervezésében, létrehozásában is döntő szerepet játszott. Az ő Belső Magyar utcai lakásában jöttek össze először a kezdeményező tanárok, papok és tanácsosok, köztük Brassai Sámuel (az „utolsó erdélyi polihisztor”, az MTA tagja), Kövály László (történész, statisztikus), Berde Áron (az MTA tagja, az első magyar meteorológiai és klimatológiai szakkönyv szerzője), Kriza János (néprajzkutató, költő, műfordító, később unitárius püspök, a MTA tagja), Jakab Elek (történész, később az MTA tagja). Kriza János adta a *Keresztény Magvető* címet a létrehozandó vállalkozásnak, amelynek ekkor még tisztázatlan volt a jellege, valamint szellemi és pénzügyi háttere is. A „szellemi érdekeken és rokonszenven alapult” szövetség elhatározása alapján nemsokára megjelent az első kötet, melyben meghatározták a fő célokat is, elsősorban „a keresztény eszmék, s általában az erkölcsileg Szép, Jó és Igaz vetését s fejlesztését.” Hangsúlyozzák a kötet egyházi jellegét is, mivel tervezik olyan beszédek, imák, fordítások közlését, mellyel a lelkes munkáját akarják segíteni. De már a kezdő számban is megjelenik a történelem iránti elkötelezettség (egyház-történeti dokumentumok, életrajzok) is, amely mindvégig egyik meghatározó témája lesz a folyóiratnak. Az első kötetben még nincs feltüntetve a megjelenés periodicitása. Gaal György

szerint „a reformkorban elterjedt almanach-évkönyvnek unitárius változatát teremtették meg anélkül, hogy az évenkénti kiadást ígérték volna” (3).

Az elkövetkező hét év történetét „Az évkönyv állandósul” című rövid fejezetben foglalja össze a szerző. Ebben az időszakban (1861–1868) nem változott a kiadvány jellege, és a periódus végéig mindössze négy kötet jelent meg.

Az „Átalakulás folyóirattá” című fejezet az 1868–1876 közötti időszakot tárgyalja, amelynek Ferencz József, a későbbi unitárius püspök volt a meghatározó alakja. A következő, V. kötet 1870-ben jelent meg; tájékoztató bevezetője fontos változásokat jelzett. Egyrészt bejelentették, hogy a *Keresztény Magvető* „évnegyedenkénti füzetekben” fog megjelenni, másrészt a tartalmi koncepció is eltolódott az egyházművelődési kiadvány irányába. Felhívták a lelkészek figyelmét, hogy eklézsiáik történetét írják meg, ezzel ugyanis jelentős anyagot biztosítanak egy megírandó egyháztörténehez. (Talán érdekes megjegyeznünk, hogy majd százötven évvel később Molnár B. Lehel szintén a lelkésztársak figyelmét hívja föl az eklézsiákon lévő levéltári anyag gondos kezelésére; MOLNÁR B. Lehel: *Kultúra, történelem, írás*. = Keresztény Magvető 2004. 1. 59–67.) „Itt válik tehát a kiadvány negyedévi folyóirattá, s egyben hangsúlyozottabban tudományos jellegűvé” (5). 1871-re kialakult a folyóirat rovat-szerkezete „Egyházi dolgozatok gyakorlati használatra; „Hittan-bölcselem; „Nevelés- és oktatásügy; „Életiratok, történelmi és statisztikai adatok; „Egyháztörténelmi adatok”; „Egyházi élet”; „Könyvismertetés”; „Irodalmi értesítő”; „Vegyesek, különfélék” címekkel. 1875-től évi hat füzetben jelent meg, s a szerkesztők joggal jegyezték meg: „A kezdetben mondhatni egyszerű prédikatori tár ma már a hazai legértelmesebb szakközönség között kér magának egy szerényke helyet.” (7)

Gaal György az 1876–1910 közötti korszaknak az „Országos jelentőségű folyóirat” címet adta. Ennek a korszaknak kiemelkedő jelentőségű alakja Péterfi Dénes volt, ezért ezt az időszakot Péterfi-korszaknak is nevezik. Péterfi „elfogadta a Ferencz Józseftől kialakított kereteket, de mindent elkövetett annak tartalmi feltöltéséért, a színvonal emeléséért. A szabadelvű kereszténység közönségévé tette a *Magvetőt*” (8). A meghatározó szerkesztő érdeklődésének megfelelően erősödik a lap filozófiai-természettudományi gondolatok iránti érzékenysége, a darwinizmus és a vallás kapcsolata is fontos témává válik. Ebben az időszakban rendkívül erős az életrajzi-történelmi rovat. Ekkor jelennek meg Jakab Elek mindmáig megkerülhetetlen életrajz-sorozatának darabjai Bogáthi Fazakas Miklósról, Agh Istvánról, Baumgart Bálintról és Enyedi Györgyről, és ebben az időszakban indul az „Egyháztörténelmi adatok” című rovat is nagynevű adatközlőkkel (Jakab Elek, Szabó Károly, Zoványi Jenő, Pukánszky Béla, Kelemen Lajos). Jakab Elek 1887-ben közzétesz egy felhívást a Kénosi Tözsér János és Uzoni Fosztó István által írt egyháztörténet magyar fordítására. (Az akkor „Pusztába kiáltott szó” címmel megjelent írásban megfogalmazott felhívásra több mint fél évszázad múlva érkezett válasz, mikor Márkos Albert elvégezte a munkát.) A korszak furcsa véget ért 1910 végén, amikor Péterfi Dénes váratlanul lemondott minden egyházi tisztségéről, és nyugdíjba vonult.

Az új szerkesztőkkel, Gál Kelemennel és Gálfi Lőrincsel új korszak kezdődött, melyet Gaal „Új nemzedék, régi célok” címmel illet (1911–1918). A szerkesztők így foglalták össze céljaikat „Az olvasó közönséghez” szóló írásukban: „Új célokat a jövőre sem tűz maga elé, mert nem érzi, hogy régi céljait megvalósította volna. Legfeljebb új eszközöket alkalmazhat célja megvalósítására. [...] Széttagolt társadalmunkban az egységes megértés és elfogulatlan bírálat hívei akarunk maradni. Folyóiratunkat tradíciói az unitárius egyházhoz csatolják, de mint eddig nem tettük, úgy ezután sem szolgálunk dogmatikus felekezeti érdekeket, hanem inkább a tudományos meggyőződést, a szabad vizsgálódást, magát a valóságot, amennyire azt az emberi értelem megközelítheti.” (14) 1913-ban megjelent Borbély Ferenc munkája, *A Keresztény Magvető I–XLVII. évfolyamának tárgymutatója és tartalomjegyzéke* (Kolozsvár, 1913). Némileg egyszerűsödött a rovat-rendszer, de lényegi tartalmi változást nem tartottak szükségesnek a szerkesztők. Gaal György megjegyzi, hogy – talán a háború hatására – az addig alapvetően angol–amerikai irányultságú érdeklődés átalakul német irányúvá.

A „Különfélék” rovatban megjelennek a háború hírei: Balkán-háború, elesett katonák, harangrekvirálás, papírhány... 1918 végén a *Keresztény Magvető* megszűnt, 1919–1922 között nem jelent meg egyetlen száma sem. Az egyház hivatalos lapja, az Unitárius Közlöny is csak 1919 szeptemberében indult el.

A következő fejezet az 1922–1944 közötti időszakot foglalja össze „Az Unitárius Irodalmi Társaság szolgálatában” címmel. A világháború utáni sokkból lassan kezdett kibontakozni az összetartozás igénye. 1920. augusztus 28-án megtartotta alakuló ülését az Unitárius Irodalmi Társaság, amelynek célja „az unitárius irodalomnak és történelemnek, s általában a tudománynak unitárius szellemen való művelése, az unitárius hívek közművelődésének előmozdítása” (16). Az Unitárius Irodalmi Társaság háromévi szünet után, 1922-ben indította újra a *Keresztény Magvetőt*. Az új szerkesztők által meghirdetett program szerint a vallási türelemről és a vallás és tudomány viszonyáról ugyanúgy gondolkodnak, mint elődeik: „a felekezeti elfogultság és türelmetlenség távol áll tőlünk”; „a vallás és tudomány, habár céljaiban, módszereiben nagy eltérések vannak, de igaz lényegükben nem ellenkezhettek egymással” (17–18). A korszak meghatározó szerkesztője Vári Albert volt, de a szerkesztésben részt vett többek között Kiss Elek, Borbély István, Kelemen Lajos, Kovács Lajos is. A lap füzeteinek száma változott az évi hat (1922), négy (1922–1927), újra hat (1928–1943), majd 1944-ben újra évi négy között. A szerkesztési elvek is kisebb átalakításokkal követték az elődök elképzelését („Tanulmányok; „Egyházi dolgozatok; „Hittani-bölcseleti dolgozatok; „Nevelés és oktatásügy”; „Történelmi, életiratok”; „Aktuális ügyek”; „Külföldi szemle”; „Irodalom”; „Különfélék”; „Hivatalos rész”), s a 30-as évek közepén újra indult az „Egyháztörténelmi adatok” című rovat is. Ugyanebben a korszakban indult a *Keresztény Magvető* két melléklet sorozata is „Erdélyi Irodalmi Szemle” (1924–1929), illetve „A Keresztény Magvető Füzetei” címmel. Ez utóbbi sorozat keretében 46 kiadvány jelent meg. 1934-ben jelent meg Erdő János munkájaként *A Keresztény Magvető XLVIII–LXV. évfolyamának tárgymutatója és tartalomjegyzéke* (Cluj, 1934), folytatva a Borbély Ferenc által elkezdett munkát.

A második világháború után, 1945–1971 között nem jelent meg a *Keresztény Magvető*, és 1949-ben beszüntette munkáját az Unitárius Irodalmi Társaság is. Az 1945-ben még elindult *Unitárius Közlöny* is megszűnt 1949-ben. „Az Unitárius Egyház évtizedekre sajtóorgánum nélkül maradt” – foglalja össze a tényeket Gaal György.

A következő korszakot „Az újrakezdés kálváriája” címmel mutatja be a szerző. Az 1960-as évek végeken enyhülő politikai hangulatában az unitárius egyház megünnepelhetette alapításának 400. évfordulóját (1968), és az állami liceum is felvette Brassai Sámuel nevét (1970). Talán a legérdekesebb része Gaal György írásának, amikor az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában tárolt *Keresztény Magvető*-dossier alapján bemutatja a folyóirat újraindításának körülményeit: a tervezeteket, a bukaresti utakat, „a hivatalnak packázásait”. A felvillantott, idézőjelben olvasható szavak jól jellemzik a bürokrácia mögé rejtőzött zsarnokságot és félelmet: „illetékes személy”, aki a lap „kiadásának tárgyában pozitív módon nyilatkozott”, aki megígéri a lappal kapcsolatos kérés „lehetőség szerint való elintézését”; „Babosné”, a magyar nyelvű egyházi kiadványok cenzora stb. Gaal György közli a *Keresztény Magvető*re vonatkozó, néhány szóból álló engedély magyarra fordított szövegét is. Az engedély mellett a szerző hosszabban bemutatja azt a „tájékoztató útmutatót”, amely „fényt vet a korabeli eljárásokra és elvárásokra”. E szerint „minden anyagot a szerkesztőségben fel kell olvasni, és megvitatás után jóváhagyni”, majd a számokból három példányt meghatározott méretben a Vallásügyi Hivatal illetékes igazgatóságára kell benyújtani. Az írásbeli tájékoztatás mellett „szóbelileg is kioktatták az egyház képviselőit”. Gaal György így összegzi a *Keresztény Magvető* megjelenésének körülményeit: „csak belső használatra jelentetheti meg az egyház, vagyis elsősorban a papság s részben a templomjáró hívek számára” (29); „az engedélyből és az [...]

utasításból is eléggé kiviláglik, hogy a *Keresztény Magvető*t az állam kirakatnak szánta a külföld felé, a vallásszabadság romániai érvényesülését akarta bizonyítani” (26).

Az „Értékmentés tilalmak közt” című fejezet egy egységként mutatja be az 1971-től 1996-ig terjedő korszakot, pedig 1989-ben megtörtént a Ceaușescu-rendszer bukása és ez a „politikai változás megszüntette a cenzúrát, felszabadította a sajtót” (28). Gaal György nyilván azért kezeli egy korszakként, mert az „a *Keresztény Magvető* szerkesztésén alig változtatott”. A szerkesztőbizottság tagjai voltak Kiss Elek püspök (elnök), Kovács Lajos főjegyző (felelős szerkesztő), Erdő János (felelősszerkesztő-helyettes), Szabó Árpád, Szabó Dezső, Sebe Ferenc és Szathmáry János. A szerkesztet tovább egyszerűsödött: „Cikkek, előadások, tanulmányok”; „Szószék és úrasztala”; „Egyházi élet, hírek”; „Könyvszemle”; „Hivatalos”. Ez utóbbi „sok gondot okozott a szerkesztőnek, hiszen e nélkül nem jelenhetett meg a szám. Többnyire a köztársaság kikiáltásának (december 30.) vagy a »felszabadulásnak« (augusztus 23.) az évfordulóját kellett köszönteni, de bizony még az államfő születésnapját vagy újraválasztását is méltatni kellett, az egyházi dísztvírat szövegét is közzé kellett tenni. Ezek rendszerint aláírás nélküli, innen-onnan összevágott szövegek.” (30) A Gaal György tanulmányából összeszedett adatok is elbizonytalanítanak, hogy helyes-e ez a korszakolás. A 1990-es évek elejétől beindultak a magán- és felekezeti nyomdák. Az apró, külső formai jelek is mutatják a változást: „A *Magvető*nek ezekben az években igen puritán rajzolatú, eleinte csak egy fekete kockába illesztett szimbolikus mécesst, majd négy csökkenő méretű kockába az »örök láng« jelképét feltüntető címlapja volt. 1983-ig a kék alapszínt, 1984-től 1988-ig a zöldet, majd 1989-től a narancsárgát alkalmazta. Az 1991-es évfolyam újra kék lett. 1992-ben egy szintén igen puritán címlapterv az »örök lángot« megtartva áttért a bordó-fekete színkombinációra” (29). A „hivatalos” rovat kötelező írásai is elmaradtak, és „olyan nagyhírű művelődéstörténészek is jelentkeztek a lap hasábjain, mint Benda Kálmán, Benkő Samu, Egyed Ákos, Faragó József, Imreh István, Pataki József” (30), és „1990 után megnő az ismertett külföldi kiadványok aránya” (32). A korszak árnyaltabb megítélését teszi majd lehetővé az egyházi közelmúlt-kutatással megbízott történész kutatócsoport munkája, amely 2011. június 7-én tartotta alakuló ülését Kolozsvárott.

A következő fejezet a „Technikai és tartalmi megújulás útján” címet viseli (1996–). A korszak meghatározó személyisége Szabó Árpád volt, majd 2008-as nyugdíjba vonulása után Kovács Sándor vette át a főszerkesztői szerepet. A bizonytalan periodicitással megjelenő folyóirat 2004-től kezdődően évi négy füzetet jelenik meg, és növekszik az évfolyamok oldalszáma is. Ebben az időszakban álltak át teljesen a számítógépes szerkesztésre.

Gaal György tanulmánya után „Könyvészeti függelék” található. Az elsőt a szerző ismerteti a *Keresztény Magvető* évfolyamainak legfőbb jellemzőit (évfolyam, év, füzetek száma, illusztráció, szerkesztők, terjedelem, nyomda) 1861-től kezdődően, a másodikban pedig felsorolja „A *Keresztény Magvető* Füzetei”-nek 46 darabját. A kis kötetet angol nyelvű absztrakt zárja.

A viszonylag kis példányszám miatt alig-alig található teljes sorozat a *Keresztény Magvető*ből. Gaal György így ír: „Sajnálattal jegyezzük meg, hogy egyetlen könyvtárunkban sincs a *Keresztény Magvető*nek teljes sorozata, az egyháznál is csak a Gyűjtőlevéltár rendelkezik egy hiánytalan sorozattal.” (34) Hasonló a helyzet a „*Keresztény Magvető* Füzetei”-vel is. „Teljes példány egyetlen könyvtárban sem található meg” (22). Bár Gaal György csak az erdélyi, szűkebben csak a kolozsvári nagy könyvtárak állományát vizsgálta, valószínű, hogy a kép általánosítható, és a magyarországi könyvtárakban sem jobb a helyzet. Ezért is nagyon üdvözlendő az interneten történő megjelenítés, és remélhetőleg mihamarabb a folyóirat teljes digitális másolatának megjelenése az interneten. A teljes megjelenésig be kell érünk a jelenleg elérhető részletekkel: <http://www.unitar.hu/Tudastar/kereszténymagveto-fuzetei.htm>; <http://kermagv.unitarius.com/>; <http://epa.oszk.hu/00700/00739>

A tanulmányban is megemlített két repertórium (BORBÉLY 1913; ERDŐ 1934) mellett érdemes megemlíteni a Kelemen Miklós által az 1934–1977 közötti évfolyamokról összeállított gépiratos

repertóriumokat: *A Keresztény Magvető LXVI–LXXII évfolyamának tárgymutatója, tartalomjegyzéke és névmutatója* (Szeged, 1978. 87 l.); *A Keresztény Magvető LXXVII–LXXXIII. évfolyamának tárgymutatója, tartalomjegyzéke és névmutatója* (Szeged, 1978. 184 l.), és meg kell említeni, hogy a <http://repertorium.kermagy.unitarius.com/> címen elkezdődött a *Keresztény Magvető* repertóriumának internetes feldolgozása is.

Gaal György – korábbi tanulmányaihoz híven – rendkívüli aprólékossággal és pontossággal tárja föl a *Keresztény Magvető* történetét. E történet részletesebb beágyazása a történelmi kontextusba és árnyalt értékelése azonban későbbi tanulmányokra marad.

KÁLDOS JÁNOS

Magyar könyvtártörténeti kronológia.¹ Szakmánk egyik nagy paradoxonja, hogy miközben szinte szerzetesi alázattal törekszünk a különféle hordozókon fennmaradt információk megőrzésére az utókornak, saját hivatásunk forrásanyagával kevésbé törődünk: alig vannak a hazai könyv- és könyvtári kultúra forrásait egybegyűjtő kiadványok. A középkori magyarországi könyvanyagot (kódexeket és nyomtatott köteteket) bibliográfiaszerűen feltáró, Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára sok évtizedes kutatásait összegző *Bibliotheca Hungarica* három kötete és a kora újkori olvasmányanyag forrásait regisztráló, Monok István nevével fémjelmezhető vállalkozás tomusain túl lényegében csak a Kovács Máté szerkesztette *Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* 1945-ig eljutó két kötete említhető néhány kisebb időkört és kérdést átfogó dokumentumgyűjtemény mellett. Ilyen például Köhalmi Bélának az 1919-es Tanácsköztársaság forrásait bemutató kiadványa, Takács József könyvtári jogszabályokat tartalmazó gyűjteménye vagy Szabó-András Endre 1884–1962 közötti könyvtári adatokat összegző munkája. Nincs könyvtáros életrajzi lexikon; tudomásom szerint csak néhány megyében (Baranya, Békés, Győr-Moson-Sopron, Pest, Somogy) jelent meg *Ki kicsoda*-szerű összeállítás pályatársainkról, és nincs retrospektív könyvtártörténeti bibliográfia sem. És idáig nem volt a hazai könyvtártörténet egészét reprezentáló kronológia sem.

Hírek persze voltak évek, évtizedek óta, hogy Gerő Gyula készíti; bizonyos évkörökről a könyvtári lapokban (*Könyvtáros, Könyvtári Figyelő*) jelentek meg tőle összeállítások; neki köszönhetjük a kitüntetett könyvtárosok adattárát is; de a magisztrális munka megjelenésére idáig várnunk kellett. *A Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007* fizikai megjelenése igencsak imponáló, három nagyalakú vasos kötetben, két hasámban sorakoznak könyvtártörténetünk adatai. Terjedelmében, adatmennyiségében csupán a Benda Kálmán főszerkesztésével készült *Magyarország történeti kronológiája* kisebb formátumú, de négy tomusból álló adattára veheti fel vele a versenyt. A tárgykörében valamelyest hasonlítható – és első adatában, a 996-ban alapított pannonhalmi bencés monostor keletkezési évének közlésében érthető módon azonos –, Mészáros István készítette munkánál (*A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996*) vagy *A magyar levéltártörténet kronológiája 1000–2000* című összeállításnál lényegesen terjedelmesebb, adatgazdagabb Gerő Gyula összeállítása.

A terjedelem önmagában természetesen nem sokat jelent. A használhatóság az alapvető kérdés: az, hogy mennyire jól körülhatárolt a kötet gyűjtőköre, tartalmaz-e minden fontos, releváns információt; illetve az adatok pontossága, megbízhatósága a döntő. Az előbbi első ránézésre magától értetődőnek és problémamentesnek tűnhet, hiszen egy könyvtártörténeti kronológia mi más tartalmazhatna, mint a bibliotékákra vonatkozó és időrendbe szervezhető adatokat? A gyűjtőkör, vagyis

¹ *Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007*. Összeáll.: GERŐ Gyula. A szerkesztésben közreműködött: RÁCZ Ágnes. Bp. 2010. OSzK, 3 köt.

a kronológiába kerülő információk körének kijelölése azonban nem is olyan egyszerű feladat. Az egyedi, konkrét könyvtár része egy átfogó rendszernek, de maga is rendszert alkot. A klasszikus meghatározás szerint a könyvtár nem más, mint könyvek (dokumentumok), könyvtárosok és olvasók együttese. Ehhez hozzátehetjük még magát az épületet, az eszközöket és a használói igények kielégítésére kialakított szolgáltatásokat, illetve a szolgáltatásokban testet öltő szakmai tudást. Vagyis a könyvtárak a társadalomban, különféle művelődés-, tudomány-, szakma- és gazdaságpolitikai erővonalak metszéspontjában működnek, sokféle közösségi és egyéni elvárásnak próbálnak megfelelni; ebből következően különböző típusaik keletkeztek, kapcsolatrendszerük szerteágazó, és az intézményeket működtető, azokban dolgozó könyvtárosok változatos szakmai életúttal, felkészültséggel, ambícióval és érdeklődéssel végzik hivatásukat az egyre gyorsuló technológiai kihívások között. Gerő Gyula a kötet előszavában húsz fő szempontot említ az események, adatok regisztrálása kapcsán. Ezek az egyes, konkrét könyvtárak működésére (alapítás, névváltozás, összevonás, megszűnés, katasztrófák, bűncselekmények, az épület felavatása, felújítása, bővítése) vonatkozó információkon túl felölelik a könyvtárügy, könyvtárpolitika eseményeit, a szakmai szervezetek tevékenységét, a képzésre vonatkozó adatokat, a könyvtárak (és könyvtárosok) által megjelentetett szakkönyveket, kiadványokat, a könyvtárosok által elnyert tudományos fokozatokat, kitüntetések, a könyvtárak vezetésében bekövetkezett személyi változásokat, a jeles személyek halálának időpontját, és felvette az országos vagy regionális tanácskozásokat, a könyvtári akciók, kampányok stb. adatait is.

Az összeállító a mindenkor magyar államhatárokon belüli mintegy 16 ezer eseményről, 4700 személyről és 3050 intézményről (csak kivételes esetben lépve át az országhatárokat) tudósít munkájában. A hatalmas adatmennyiség elkerülhetetlenül bizonyos belső aránytalansággal jelenik meg az adattárban. Kronológiák szerkesztésekor az anyaggyűjtő végső soron két lehetőség közül választhat. Az első esetben valamilyen formai vagy értékalapú szelektálást végez, megpróbálja mintegy elképzelni, hogy a majdani használóknak milyen releváns adatra lehet szükségük, vagyis súlyoz az általa lényegesnek és lényegtelennek vélt között; a másik esetben pedig a teljes felkutatott anyagot közrebocsátja. Gerő Gyula jól érzékelhetően minél több eseményt, adatot, tényt kívánt közölni, a nehezen felkutatott faktumokat nem szívesen mellőzte, vállalva döntésével, hogy fontos események keverednek kevésbé fontosakkal, illetve hogy egyes folyamatoknak csak bizonyos epizódjai, elemei szerepelnek a kiadványban. Így és ezért került be az adattárba számtalan olyan esemény, hír stb., amelyek inkább helyi vagy legfeljebb regionális, mintsem országos jelentősége van. Meggyőződésem ugyanakkor, hogy egyik nagy értéke éppen ez a munkának. Ha lennének a megyei könyvtárakra, a hálózatokra vagy az egyes települési bibliotékákra vonatkozó és teljességre törekvő időrendi összeállítások, az országos adattár valóban megelégedhetne a könyvtárügy egészére fókuszáló tények közlésével. A helyzet azonban jelenleg ennek a fordítottja, az elmúlt néhány évben kiadott megyei könyvtártörténeti kronológiák (Somogy, Vas, Veszprém) ugyanis Gerő Gyula munkája alapján készültek.

A kronológiában az összeállító nem utal a feldolgozott forrásokra, pontosabban – mint a kötet 2010. március 10-i bemutatóján szóban elmondta – helyhiány miatt teljes jegyzéküket nem lehetett közölni. Nyilván átnézte a nem nagy számban, de azért létező, egyes könyvtárakról összeállított időrendi áttekintéseket (FSZEK, Hódmezővásárhely), vagy az MKE 1935–1985 közötti működéséről készültet, illetve az egyes szekciók által saját tevékenységükről közreadottakat. Fontos forrása lehetett a teljes magyar könyvtári szaksajtó; feldolgozta a könyvtártörténeti monográfiákat, az életrajzokat, nekrológokat, a különböző könyvtári adat-, cím- és névtárakat, általános biográfiákat, bibliográfiákat; és hosszú éveken, évtizedeken át levélben vagy telefonon, nem ritkán személyesen kérte a könyvtáraktól, könyvtárosoktól, az elhunytak családtagjaitól az intézményre vagy a személyre vonatkozó adatok közlését, pontosítását. Sokszor hiába; így és ezért figyelhető meg a szálak helyenkénti elvarratlansága.

Az aránytalanságok másik oka magában az anyagban, a forrásokban rejlik. Minden történeti megközelítés jellemzője, hogy minél korábbi időszakot próbál valaki vizsgálni, annál kevesebb adatot talál. A kronológia időrendi része az első két kötetben található (a harmadik a mutatókat tartalmazza), folyamatos lapszámozással 950 oldalon. A mohácsi vészig terjedő több mint 500 esztendő adatai mindössze 4 oldalon sorakoznak; az 1800-ig terjedő közel 300 év 16 lapot tesz ki. A 19. század 50 lap terjedelmű, a 20. század 1901-től 1983-ig – az első kötet addig tartalmazza az anyagot – mintegy 420 oldal. A második kötet az 509. laptól a 950. oldalig az 1984. január 1-től 2007. december 31-ig terjedő 24 év eseményeit sorakoztatja fel. Vagyis a terjedelem mintegy 90%-a az elmúlt bő évszázadra vonatkozik, és az azon belüli utolsó negyedszázad áttekintése teszi ki a teljes anyagnak hozzávetőleg a felét. Azt szokták mondani, hogy a világon valaha élt összes kutató, tudós túlnyomó többsége kortársunk. Kiterjeszthetjük ezt a tételt a hazai könyvtárösszagra is: a magyar könyvtártörténet ezer évét tárgyaló kronológia utolsó 50 éve az egésznek csak 5%-a, viszont az adattárban felsorolt események nagyjából 70%-ának a ma élő, aktív vagy már nyugdíjas könyvtárosok jó része valamilyen mértékben formálója, részese volt.

Azonban azt hiszem, nem pusztán arról van szó, hogy Gerő Gyula a régi időkről ilyen kevés adatot tudott felkutatni. Arról is, természetesen. (A középkori anyagot legfeljebb néhány fennmaradt plébániai inventáriummal és egykori könyvtulajdonos nevével lehetett volna bővíteni.) Úgy vélem, hogy az összeállító a közelmúlt évtizedeinek az eseményeit nemcsak kronológusként kívánta megörökíteni, hanem egy sajátos szakmatörténeti curriculum vitaének fogta fel kitűzött célját. Hiszen az elmúlt évtizedek hazai könyvtárügyének Gerő Gyula résztvevője, tevékeny formálója volt. Az egyes kronológiai tételek majd mindegyikénél érzékelhető a személyes tapasztalat; a monumentális kronológiának ez a többlet adja meg valódi jelentőségét. Hiszen a 18. század végéig, 19. század elejéig terjedő korszak forrásainak jó része – ha nem is egységes kiadványban – de azért elérhető, tanulmányozható nyomtatásban, az adatok rendelkezésre állnak, és készültek összefoglaló feldolgozások is a hazai könyv- és könyvtári kultúra múltjáról. A nehézségek nagyjából a kiegyezés környékén kezdődnek, és a 20. századnál válnak hatványozottan érzékelhetővé. Gerő Gyula a legújabb kori magyar könyvtártörténet adatainak felkutatásával és közlésével megteremtette azt a forrásbázist, amit nyilván lehet majd pontosítani, kiegészíteni, finomítani, de megkerülni és mellőzni nem lehet senkinek, aki a közelmúlt könyvtárügyével kíván foglalkozni.

Gerő az egyes tételeknél utal a különböző források eltérő dátumaira, adataira, figyelmeztetve a használót az ellentmondásra és a tisztázás szükségességére. Több esetben hivatkozik az adat közlőjére. Arra természetesen nem volt lehetősége, hogy pontos bibliográfiai tételekkel támassza alá közléseit, de ezek az utalások így is nagy segítséget jelentenek a kutatóknak.

Az információk felkutatásában az igazi nagy segítséget a kronológia harmadik, 350 oldal terjedelmű mutatókötetje jelenti. Első egysége a „Személynevek mutatója”. Az egységesített névformát feltűrt betűvel jelölte, a névváltozatokról készült utaló pedig kurrens. Elsősorban a könyvtárosnők lánykori és asszonyneve közötti kapcsolatot van hivatva érzékeltetni a gazdag mutatórendszer. Aki készített már hasonló indexet, pontosan tudhatja, micsoda nehézséggel jár adott esetben akár több alkalommal is nevet változtató személyek azonosságát tisztázni. Az azonos nevű személyek egymástól földrajzi értelmezők segítségével különülnek el. A mutató a pontos dátumra utal, ahol a hónapot, napot nem sikerült meghatározni, csak az év vagy hónap szerepel, azonban ezek az adatok következetesen az esztendő vagy a hónap első napja előtt található meg a kronológiai részben. A névmutató az adattárban szereplő összes személynevet tartalmazza, azonban mivel egy-egy kronológiai tételben gyakran sok név található, néhány esetben az indexből óhatatlanul hiányzik egy-két személynév.

Az indexkötet második szerkezeti egysége az „Intézmények, szervezetek, települések, földrajzi egységek mutatója”. Gerő Gyula háromféle tipográfiai jelölést használt ebben a részben, az egy-

ségesített tételként szereplő földrajzi és intézménynevek fett betűtípussal, az utalóként beépítettek kurrenssel olvashatók. Mivel az intézménynevek gyakran változtak, az egységesített formánál kurzívval szedve megtalálhatók a korábbi nevek is. A Budapesten működő könyvtárak, szervezetek stb. nevük, a fővároson kívüliek viszont a település földrajzi neve szerinti egységes betűrendben belül kereshetők vissza. A mutató szerkezetében Gerő Gyula elsősorban a praktikumra, mintsem valami elméletileg tökéletes konstrukcióra törekedett. Jól használható és a kutatót messzemenően támogató index lett a végeredmény, ugyanakkor néhány esetben következtelenségek is megfigyelhetők. Nem érzem indokoltnak, hogy a többször is nevet változtató településeknél eltérő megoldással találkozhatunk. Vagyis ‘Dunapentele’ alatt található a település könyvtáraitra vonatkozó adatok 1949–1951 között, a ‘Sztálinváros’ forma pedig csak utalóként szerepel a kötetben, és a ‘Dunaújváros’ névhez rendelve sorakoznak az 1951 utáni kronológiai adatok. Viszont a ‘Tiszaszederkény’, ‘Leninváros’ és ‘Tiszaújváros’ nevek mögött minden esetben található adatok. Talán egyszerűbb lett volna ezekben az esetekben a település intézményeire vonatkozó faktumokat egységesített földrajzi névvel, egy helyen szerepeltetni. Hasonló problémát érzek gyakran változó nevű minisztériumunk esetében is. Aki arra kíváncsi, hogy a könyvtári osztályra vonatkozó adatok hol találhatóak a kronológiában, egyenként végig kell néznie a ‘Kulturális Minisztérium, Könyvtárügyi osztály’; ‘Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Könyvtári osztály’; ‘Művelődési Minisztérium, Könyvtári osztály’; ‘Népművelési Minisztérium, Könyvtári osztály’; ‘Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Könyvtári osztály’; ‘Oktatási és Kulturális Minisztérium, Könyvtári osztály’ változatok mellé rendelt anyagot. Ha nem tudja, hogy 10-20 évvel ezelőtt mi volt a főhatóság pontos neve, csak némi kerülővel jut célhoz (és bár nem volt mindig könyvtári osztály, de minisztérium korábban is létezett ‘Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium’ néven, ott is található az érdeklődő az állami irányításra vonatkozó, számára esetleg fontos adatokat).

Az indexrész harmadik eleme a „Tárgymutató”. Közreadásával nem a kronológiai részben tárgyalt és közölt egyedi információk visszakeresése volt a cél, ez a rész ugyanis átfogó témaköröket tartalmaz. Helyenként lehetett volna finomítani a rendszert, például önálló témakörökkel kapott a ‘Kertész Gyula-díj’, a többi, könyvtárosok számára is adományozható díj, kitüntetés viszont megbújik a ‘Kitüntetések, jutalmazások, díjak, díjazások’ megnevezés mögött. Van ‘Megyei könyvtárak (általában)’ téma, de nincs városi vagy községi; pontosabban az utóbbiak az összefoglaló ‘Települési könyvtárak (népkönyvtár, községi könyvtár, járási könyvtár, városi könyvtár)’ kategórián belül találhatóak, a ‘népkönyvtár’ stb. csupán utalóként szerepel. Ezek az apró észrevételek azonban érdemben nem nehezítik a használatot, a tárgymutató szerkezete rövid tanulmányozás után jól áttekinthető, és jelentősen segíti a kronológia használatát.

A kötet tetszetős tipográfiáját Gerő Éva tervezte; utolsó munkája volt ez az oly korán elhunyt és számos könyvtári kiadvány külalakját kigondoló tipográfusnak. A kronológia előszava és használati tájékoztatója angolul is olvasható. A rövidítések jegyzéke a 2. kötet végén található.

Gerő Gyula 2010. február 13-án töltötte be 85. születésnapját. A sok évszázados szokás szerint a kerek évfordulókon tisztelői ajándékozzák meg az ünnepeltet, most azonban fordítva történt, vagyis a jubiláns ajándékozta meg a szakmát e magisztrális művel. Az előszóhoz választott mottóban írja: „Ami erőmből telt, megtettem/Ami elkezdtem, bevégeztem.” Nem vitás, hogy sok évtizedes szakmai működésének megkoronázása a mű közreadása, de remélhetően lesz energiája és kitartása a kronológia folytatásához, valamint életrajzi, biográfiai adatai közreadásához is.

POGÁNY GYÖRGY